

УДК 821.112.2-2.09

С.Ф. Соколовська,
кандидат філологічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ЛЕКСИЧНІ ЗМІНИ В АСПЕКТІ НОРМАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Явище норми та її варіативності в німецькій мові розглядається у статті на матеріалі нової лексики. Інноваціями лексичної системи німецької мови є неологізми, які в більшості випадків створюються молодим поколінням і виступають "розпізнавальними знаками", своєрідними соціальними маркерами. Автор досліджує особливу лексичну підсистему неологізмів – перейменування, диференційними ознаками якої є референтна співвіднесеність з відомою річчю або явищем та витіснення попереднього імені.

Щоб фіксувати явища дійсності, які щойно з'являються або освоюються людиною, лексика розширюється не лише кількісно, але й якісно (групування значень, виникнення нових значень у старих слів, перейменування). Поява в мові нових позначень – слів – невідмінний супутник нового в царині культури суспільства, будь то матеріальне виробництво, духовне життя, мода або взаємовідносини людей, соціальних груп і держав. Вивчення неології – один із перспективних шляхів дослідження суспільної свідомості людей, оскільки еволюція словникового складу мови відображає важливі суспільні процеси. Людина, реагуючи на вплив зовнішніх факторів, які постійно змінюються, постійно варіює мову, вдосконалюючи її, що призводить до динаміки мовного матеріалу.

У працях відомих лінгвістів В.Д. Девкіна, О.В. Розен розглядаються загальні тенденції розвитку певної частини словникового складу німецької мови, яка формувалася протягом останніх десятиліть [1; 2]. Проблеми неологізації досліджувалися М.Д. Степановою, І.І. Чернишовою, О.Д. Огуєм, Б.І. Гінкою, Т. Шіппан, Х. Глюком [3; 4; 5; 6; 7]. Проте класифікація неологізмів, як будь-яка класифікація в лексичній, не охоплює всі можливі ступені інновації, які часто перехреснюються. Звичайні лексичні інновації зв'язані з новими референтами: нове слово з'являється з новою річчю. Існують однак й інші неологізми – перейменування (*Neubezeichnungen*). Вони називають вже відомі явища й предмети. Інакше кажучи, перейменування – це неологізми за формою, а не за змістом. Наприклад, *Bierlokal* називають зараз *Bar*, *Dienststelle* – *Office*, *Neuigkeiten* – *News*. Слово *Box* вживається часто замість *kastenförmiger Behälter*, лексема *Start* замість *Ausgangspunkt*.

Мета даного дослідження – комплексний аналіз характерних особливостей нових лексичних одиниць, конкретизація їх місця у словниковому складі, з'ясування інтра- та екстралінгвістичних факторів, які сприяють їх розповсюдженню в німецькій мові.

Актуальність дослідження полягає у тому, що явище норми та її варіативності в німецькій мові розглядається на матеріалі нової лексики, у сфері функціонування неологізмів. Функціонально-прагматичний підхід дозволяє проаналізувати тематико-семантичну специфіку нових слів, з'ясувати особливості семантичної актуалізації маркованих у часі лексичних одиниць, а також їх мовний статус.

Зв'язки між структурою суспільства і соціальною структурою мови складні й багатогранні. Члени соціуму використовують мову з метою локалізації свого місця в мультимасштабному суспільстві, здійснюючи це за допомогою різноманітних мовних варіацій. Це надзвичайно важлива властивість мови, яка забезпечує комуніканту можливість не лише вільно виражати свої думки, але й робити це різними способами, створюючи при цьому нові номінації.

Зміна характеру вживання одиниць лексикону в часі є одним з шляхів розширення й зміни словникового складу мови, що неможливо уявити без неології. Неологізація – це міжрівневий процес, який стосується не окремих одиниць лексикону індивіду або суспільства у цілому, а всієї сукупності одиниць і їхнього зв'язку із фразеологією, морфологією, словотворенням. Існують різні критерії визначення неологізмів. Деякі лінгвісти відносять до неологізмів слова (або словосполучення), які позначають нову реалію (предмет або поняття) та з'явилися у мові порівняно недавно [2; 8], або слова, які ще не увійшли в узус [6; 9], а також слова, які мають часову конотацію новизни [10: 142], на думку інших – ці одиниці відрізняються новизною форми або значення [3: 38].

Існує також точка зору, згідно з якою нові конотаційні зміни або зміни смислу не можуть бути достатнім критерієм для статусу неологізму [11: 331]. У даному дослідженні під неологізмами розуміються не лише нові лексичні одиниці, які мають нову, ще не зареєстровану форму – звуковий ряд, новий морфемний та словотвірний склад, а й нові назви існуючих референтів – перейменування, адже нові слова виникають у мові не лише з появою нових понять. Процес зміни в мові попередніх імен на нові, відбувається під впливом двох тенденцій: перша полягає у тому, що комуніканти намагаються висловлюватися якомога конкретніше, лаконічніше, друга спрямована на докладну, привабливу презентацію інформації. Інакше кажучи, на мовне перейменування впливають дві протилежні сили, відомі у лінгвістиці як тенденція до економії мовних засобів та прагнення експресії.

У природі людини закладено прагнення оновлення. Як потріпане й зношене губить свою привабливість, так і слова, які постійно повторюються, набридають. "Щоб звичне, очевидне заграло новими фарбами, слід подати його відповідним чином, представити в потрібному оформленні, вигашно аранжувати" [1: 218]. За допомогою нових яскравих слів мова розриває рутину повсякденності, однаковості. Предмети та явища залишаються, але їх назви змінюють словесну оболонку, вибираючи собі "свіжу", краще оформлену. У виділенні особливостей й загостренні на них уваги полягає вихід з прозаїчної буденності. Людина відшукує в понятті яскраві, помітні ознаки, і перейменовує явище або предмет з урахуванням цих ознак. Приймаючи експресивні неологізми-перейменування, мова долає сталі стереотипи, шаблонність й трафаретність.

Головною умовою визнання нового імені перейменуванням є збереження лексевою тотожності значення [10: 149]. Точки перетину з перейменуваннями, які ґрунтуються на тотожності значень лексем, мають варіанти, синоніми, паралелі, перифрази та модні слова. Порівняльний аналіз показує відмінні цих явищ від неологізмів-перейменувань:

– При однаковості у збереженні семантичної тотожності категорія варіантності є ширшою категорією перейменування. У той час як перейменування відбувається на лексичному рівні, в мові існують фонетичні, орфографічні, словотворчі й граматичні варіанти.

– Синоніми, як слова близькі за значенням, часто мають різну референтну співвіднесеність. Синонімія базується на семасіологічному підході до лексики, розглядає лексеми з позиції мовної синхронії. Перейменуваннями займається ономасіологія, діахронічна лінгвістика.

– Паралелізм мовних одиниць проявляється в одночасному існуванні двох подібних лексем. Паралелізм розглядається як початкова стадія формування перейменування [10: 152]. Виникаючи в мові, перейменування виступає спочатку в ролі паралелі до існуючого слова.

– Перифраз описово позначає референт, служить для посилення виразності тексту. Випадків закріплення інакомовної номінації й витіснення нею первинного імені практично не існує: *Atlantik – großer Teich, Erdöl – schwarzes Gold, Chile – Andenland, Dresden – Elbflorenz, Einstein – Autor der Relativitätstheorie*. Це інакомовності, які розрізняються характерологічно.

– Поняття "модні слова" включає в себе поняття "перейменування", межі якого є вужчими, оскільки модні слова представлені не лише лексемами з новим значенням, а й новотворами, запозиченнями, частотність вживання яких у певний відрізок часу є дуже високою.

Процес неологізації зумовлений ситуацією, в якій він проходить, у залежності від якої в мові відбувається відбір лексем, що відповідають принципу комунікативної доцільності. При розгляді меж перейменувань необхідно враховувати можливість наступних типів відношень: 1) класичний випадок повного забуття "старого слова"; 2) переважна заміна перейменуваннями попередніх лексем у певних ситуаціях; 3) паралельне вживання з перевагою перейменувань. Останній тип відношень превалює.

Питання щодо виникнення й класифікації нових слів прямо пов'язане з поняттям норми як форми існування мови. Коли з'являється, запозичується нове слово або формується нове значення, виникає потреба в оцінці мовного явища в плані норми / відхилення від норми. Динамічний характер лексики змушує шукати й динамічні критерії її нормативності. Оскільки мовна норма закріплюється мовною практикою суспільства, яке не є однорідним, а мова є комунікативно функціональною, мовна норма не є єдиною. Мова утворює систему різних видів і типів норми як форм її існування й функціонування [7: 87]. Варіювання мовної норми пояснюється не тільки фактором часу, але й соціальними умовами. Норма не є статичним утворенням, вона постійно розвивається як динамічна система, яка зазнає вплив інтра- та екстралінгвістичних факторів. Вона постає у вигляді двох або декількох варіантів, характерних для різних соціальних груп. Вибір того чи іншого варіанту залежить від віку, освіти, соціального стану.

Таким чином, неологізми можна охарактеризувати як норму особливого роду, яка має свої типові закономірності. Норма тут є не твердою, імперативною кодифікацією, а правилами, які виводяться із безпосереднього вживання мови. Неологізми як індикатори нових явищ і понять, які знаходяться у фокусі соціальної уваги, використовуються у якості базових основ словотворення. Характерним для неології є актуальність, регулярність, повторюваність як окремих лексичних одиниць, так і їх моделей.

Вплив соціокультурного фактору виражається у виділенні тематичних підгруп серед неологізмів: політичні неологізми, лозунгові слова, модні або трендові слова [7: 99]. Поява таких неологізмів прямо пов'язана зі зміною суспільної свідомості. Рушійною силою комунікативного розвитку є насамперед периферійні групи – молодь, творча еліта. Саме ці мікросоціуми є найбільш чутливими щодо змін та віянь часу: варіюючи мову, вони прагнуть самовираження через словотворчість [7: 102].

Прикладами соціолектних перейменувань є чисельні заміни слів у жаргоні, молодіжній мові, сленгу. Свобода самовираження, прагнення експресії викликали перейменування з додатковою конотацією. Так, нейтральні лексеми "*laufen*", "*fliehen*" замінили розмовні вирази *abdampfen*, *abdusen*, *abjetten*, *sich abseilen*, *abzischen*, *losheizen*, *speeden*, *sich verdusen*, *wegmoven*.

З аксіологічної позиції нові слова містять позитивну або негативну кваліфікацію предмета думки, як судження мовця, його відношення – схвалення/несхвалення, бажане/небажане, захоплення тощо, як одне з основних складових частин стилістичної конотації. Оцінку як лінгвостилістичне явище, ми визначаємо як закріплене в семантичній структурі слова оцінне значення, яке передає ставлення мовного колективу до співвіднесеного зі словом поняття або предмета за схемою: добре/погане, схвалення/несхвалення. Узагальненість і обов'язковість цих критеріїв створюють ту об'єктивну лінгвопсихологічну базу, на основі якої стає можливою комунікація у сфері стилістичних значень оцінної орієнтації. Від оцінного значення в системі мови, яке є обов'язковим для всіх членів мовного колективу, відрізняється соціальна оцінка як категорія прагматична, тобто оцінка подій, явищ з позицій певних соціальних інтересів. Останню можна визначити як свідому мовну діяльність, яка спричинює позитивну або негативну позицію оцінюючого стосовно оцінюваного, наприклад, заміна нейтрального *Anführer* на *Big Boss, Chef, First Boy, King, Leader, Mufti*. Відтінок винятковості поняттю "керівник" тут надають запозичені слова. Інший приклад: поняття "людина, яка не справилася з чим-небудь" має негативну соціальну оцінку. Слово *Versager* вже не показує достатньою мірою цей негативізм, відношення несхвалення, тому воно перейменовується в *Agent 008, Doppelnul, Vollnull, Nulli, Schlappi, Schlappsack, Penner*.

Різку оцінку чогось несуттєвого, що не варто уваги, не має значення, є зайвим, непотрібним сьогодні озвучують жаргонізми *Schwachfug, Dünnschiß, Palawatsch (österr.), Sifferei (nordd.), Psycho-Schrott*. Поняття на позначення найвищого ступеня якості застарівають особливо швидко, адже при тривалому використанні слова відбувається нівелювання схвальної оцінки. Коли сьогодні хочуть надати чомусь відтінку значущості, вибирають не *hervorragend*, а *Klasse, Spitze, irre, echt, supergur, toll, oberaffengeil*. Наведені приклади ілюструють бажання постійної заміни імен, прагнення віднайти нові оригінальні вирази.

Оригінальність нового імені часто зв'язана з непередбачуваністю. Несподіваність назви посилює виникаючий експресивний ефект, наприклад, заміна вираження (*jemanden*) *zum Narren halten* на такі його експресивні відповідники як *an der Birne ziehen, einen (faulen) Fisch ziehen/unter die Nase halten, ans Bein pinkeln, jemanden bepinkeln/anpinkeln, ein kaltes Ei zeigen, plomben, verklapsen*. При вторинному позначенні поняття на перший план висувається його яскрава, виразна ознака. Автомобіль, наприклад, називають за його швидкість *Flash, Viereckrakete, Dünenflitzer (nordd.), beraderter Düsenjet, Kugelblitz* або *Vierradjet*.

Враховуючи теоретичні концепції, а також аналіз фактологічного матеріалу, ми дійшли висновку, що нова лексика є необхідним засобом вдосконалення й гнучкості мовної культури, засобом, де в об'єктивній інформації присутній суб'єктивний людський фактор, адже розвиток мови відбувається в соціальному контексті. Зміни соціальних структур відображаються в мові, а саме у мовних інноваціях. Інноваціями лексичної системи німецької мови є неологізми, які в більшості випадків створюються молодим поколінням і виступають "розпізнавальними знаками", своєрідними соціальними маркерами.

Одним з факторів розвитку мови є поповнення системи за рахунок неологізмів. Цей рух шарів лексики всередині лексико-семантичної системи не призводить до її дестабілізації. У своєму функціонуванні неологізми мають вільні норми, які дозволяють відхилення, оскільки вони відносяться до найбільш рухомого шару лексики, що змушує шукати динамічні критерії нормативності. Неологізми задовольняють потребу в нових номінаціях, тому що вони відкриті для новоутворень. У випадку із неологізмами-перейменуваннями – це потреба мовного колективу в експресивно-емоційних лексичних одиницях. У якісному відношенні вони характеризуються неодмінним ускладненням номінативного значення експресивними, оціночними, емоційними відтінками. Ці відтінки семантики превалюють над денотативним (раціональним) компонентом значення лексичних одиниць. Неологізми є соціально значущими, оскільки вони заповнюють не лише номінативні, але й комунікативні лакуни.

Виникнення неологізмів – неспинний процес, тому, у подальшому передбачається вивчення лексичних інновацій з точки зору стилістичного розшарування німецької мови не лише у синхронії, а й у діахронічному аспекті, з тим щоб інновації були включені в найсучасніші лексикографічні довідники.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Девкин В.Д. Переименование / В.Д. Девкин // Речевые аспекты изучения современного немецкого языка: Межвузовск. сб. науч. тр. – М.: МГПИ им. В.И. Ленина, 1984. – С. 3-30.
2. Розен Е.В. Как появляются слова. – М.: Высшая школа, 2000. – 142 с.
3. Степанова М.Д., Чернышева И.И. Лексикология современного немецкого языка. М.: Изд. центр "Академия", 2003. – 256 с.
4. Огуй О.Д. Лексикология німецької мови. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 416 с.

5. Гінка Б.І. Лексикологія німецької мови. – Тернопіль: Ред.-видавн. відділ ТНПУ імені В. Гнатюка, 2005. – 220 с.
6. Schippan Th. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. – Tübingen: Niemeyer, 2002. – 306 S.
7. Glück H., Sauer W. Gegenwartsdeutsch. – Stuttgart: Metzler, 1997. – 200 S.
8. Heusinger S. Die Lexik der deutschen Gegenwartssprache. – München: Wilhelm Fink Verlag, 2004. – 302 S.
9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-Кб 2006. – 716 с.
10. Herberg D. Neologismen in der deutschen Gegenwartssprache. Probleme ihrer Erfassung und Beschreibung // Deutsch als Fremdsprache. – Leipzig, 2002. – № 4. – S. 125-200.
11. Kinne M. Neologismus und Neologismenlexikographie im Deutschen // Deutsche Sprache. – Mannheim, 1996. – № 4. – S. 327-358.

Матеріал надійшов до редакції 21.04. 2008 р.

Соколовская С.Ф. Лексические изменения в аспекте нормализационных процессов.

Явление нормы и ее вариативности в немецком языке рассматривается в статье на материале новой лексики. Инновациями лексической системы немецкого языка являются неологизмы, которые в большинстве случаев создаются молодым поколением и выступают "опознавательными знаками", своеобразными социальными маркерами. Автор исследует особую лексическую подсистему неологизмов – переименования, дифференциальными признаками которой являются референтная соотносительность с известным предметом или явлением и вытеснение прежнего имени.

Sokolovska S.F. The Lexical Changes in the Aspect of Normalization Processes.

The article deals with the normalization and its variations in the new lexis of the German language. Innovations of the lexical system of the German language - neologisms, which, in majority of cases, are created by younger generation and seen as distinguishing social markers. The author researches the special lexical subsystem of neologisms – renamed words (Neubezeichnungen) that are characterized by referential correlations with well-known things or events, the names of which may be displaced with time.